

EPLÉNYI ANNA

„Térönéletrajz”:
egy tér identitásváltozásai
“CV”: *Change of Identity*
in the history of an urban square

RONDÓ > ARÉNA ÚT > SZTÁLIN TÉR > CSIZMA TÉR >
FELVONULÁSI TÉR > ÖTVENHATOSOK TERE

LEKTOR | BALOGH PÉTER ISTVÁN ÉS DÜLL ANDREA

„Minden tér és hely, nem kevésbé mint az emberek, képes kiváltani intenzív érzelmi válaszokat. Szobák, környékek és városok lehetnek »barátságosak«, »fenyegetőek«, »frusztrálóak« stb... kiválthatnak gyűlöletet, szeretetet, félelmet, vágyat és más érzelmi állapotokat.”

ÚJ TÉRI IDENTITÁS: ÖTVENHATOSOK TERE

2006. október 23.-án fővárosunkban új emlékművet avattunk, és ismét átneveztünk egy helyszínt: az egykori Felvonulási most Ötvenhatosok tere lett. A tér élettörténetének azonban nem ez az első újrakeresztelése. E tanulmány megírásnak a tér közel száz éves identitásváltozásai adnak aktualitást, melyek most egyensúlyba kerülni látszanak. Az Ötvenhatosok tere környezetpszichológiai szempontból érdekes, nem hétköznapi példa: önmagában rejelő ellentétek sorozata, amelyek meghatározták múltját és előrejelzik sorát – életrajzát. Kevés olyan helyszíne van fővárosunknak, ahol a történelem eseményeit (mint viselkedési magatartásformákat) olyan tisztán és hitelesen nyomon lehetne követni, mint az egykori Felvonulási téren. A Felvonulási tér történetének fonala igen színes. Volt zöld, majd vörös, fekete sötét szívrózsaszínű is. Most leginkább szürkének mondanánk. Nehéz feladat e történelmi „SZÍN-padon” meglátni azokat a lelki jelenségeket, amelyek a mai tér hangulatát meghatározzák. Mielőtt ezt értékelnénk, tekintsük át a „térönéletrajzát”.

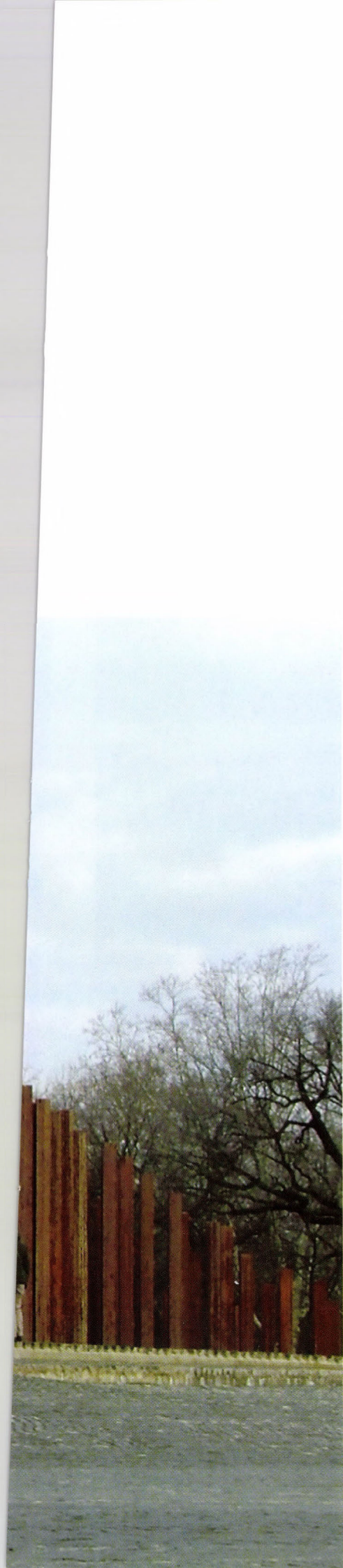
Korunk tájépítészeti feladatai során általában szem előtt tartjuk a tervezés ökológia szempontjait, a gazdaságosságot, az anyaghasználat racionális elveit és a korszak design-divatirányzatait már-már olyannyira, hogy az emberekről és emberi érzelmekről sokszor megfeledkezünk. Az ember és a környezet kapcsolatával foglalkozó tudományág a környezetpszichológia, amely már nem csupán a „környezet természetének” leírásával foglalkozik, hanem az ott zajló kognitív - észlelési, viselkedési, szociális folyamatokkal, azok konvertálásával és a mindezek során létrejövő percepcióval, melyek létrehozják bennünk az asszociációinkat, tér-értékeléseinket és a helyszínekhez fűződő érzelmi kötődéseinket. A fizikai környezet hatása az emberi viselkedésre nyomon követhető otthonainkban, lakókörnyezetben, városainkban éppen annyira, mint városi

köztereinken. A fizikai környezet szerepe, hogy az a „viselkedés kontextusa”, azaz az ott zajló cselekvéseket mintegy mederben tartja: serkent vagy gátol bizonyos viselkedéseket (u.o.). E látásmódot Pogány Frigyes már a '60-as években így fogalmazta meg: „A város életünk foglalata. Rajtunk fordul meg, vajon zavaros formák, bántó színek diszsonáns akkordjai, vagy eszméinket megtestesítő művészi városképek harmóniái kísérik-e mindennapi életünket.”

A VÁROSLIGETI RONDÓ: EGY VÁROSKAPU TERVE

A most felavatott 56-os emlékmű a XIX. század Budapestjének egyik főtengegyén áll. Nebbien Henrik 1815-ös felmérésén egyértelműen látszik a Király utca meghosszabbításán át a parkon keresztül vezetett „túrhetetlen fásor, amely a szabad természet minden stílusát megcsúfolja”, és amely Nebbien íves vonalvezetésű tervei ellenére egészen az 1850-es évekig állt. Az ő tervei szerint kialakított 'Circus', 'Rondó' vagy 'Körönd' a Városliget fogadótere volt, a park egyetlen geometrikus kertmotívuma. A park bejárataként tervezett klasszicista építmény pedig a Főváros új városkapujaként szolgált volna. Érdemes egy pillanatra eljátszani a gondolattal, hogy vajon ha megépül e reprezentatív „park-porta”, akkor áthelyezték volna-e a bejáratot és hozzá nyúlt volna-e a Rondóhoz és a ligethez a későbbi várostervezés?

A kör önmagába visszatérő vonal, a végtelenség szimbóluma. A kör világosságot és végtelenséget áraszt magából, ennek megvalósulása az örökkéforgó kerék. A kör megjelenik a gömbformában éppúgy, mint a korai kultikus építményekben, és több szakrális térben is összekötöttest jelezve ég és föld között. A kör centrális, homogén, zárt, szabályos így a kerek formákból építkező terek stabilak, zártak, kiegyensúlyozottságot és nyugalmat árasztanak magukból. Nebbien tervezési elveivel

ellentétes volt az egyenes útvonalak és szabályos formák alkalmazása, mégis a 'Cirkus' koncentrikus körsétányait az alábbiakkal indokolja: „A város szűk utcáiból ide zárandokolókat kárpótolja majd e hely. A város új jelképén, a kapun keresztül belépve egy szép, gazdag és sokrétűen lebilincselő sürgés-forgatagot találunk. Ez barátságos társas-létre serkenti majd mindenkit: hogy láthasson másokat és látassa saját magát. A 'Cirkus' tíz, kolonnád-szerű jegenyecsoporttal választotta szét a liget festői képét; facsoportjai között árnyékos, kis növény-fülkékben megpihenést nyújtva a kirándulóknak, ahonnan felfedezésre hívta, és kínálta fel a park távolabbi részeit.”

A tervező e ponton átmenetet teremt a 'geometrikus város' és a 'szabálytalan természet' között, de egyben a zsúfolt városi közeg és a magányos természet-felfedezés élménye között is. A Rondó többféle szocializációs folyamatnak teret adott, közösségi átlátásaival és fülkéivel a védhető magánszféra is megtartható volt benne, ugyanakkor közösségi interakciókra is alkalmassá vált. A Rondó, a Körönd neve mind szerepel a korbéli várostérképeken, mely azzal is magyarázható, hogy az évek során e kerek „tér” jelentésteli „helye”, a lakossági párbeszédék helyszínévé vált (1. kép). Az első népkertünk a századfordulóra elérte célját: közvetlenül a „nép tulajdona és alkotása lett”. 1878-ban, amikor a Liget keleti szélére költöztették át a vurstlit, akkortól vált el térben is a közép- és felsőrétegek által látogatott Rondó és környéke, amely a Liget első osztályú helyévé vált, és a tömegek által előnyben részesített Vurstli. A későbbi Felvonulási tér az Aréna út (2. kép) elnevezést a Városliget István utcai sarkán álló Színkör-ről kapta (3. kép). Ezt az eredetileg faszerkezetes nyári színházat Városligeti Színkörként, Városligeti Arénaként, Feld-színházként is emlegetik. A Színkör rendeltetést és vonzerőt adott

1 |

2 |

3 |

4 |

az akkori Városliget egyik „sarkának”, és térré formálta környezetét.

E szimbolikus jelentéstöbblet ekkor e társadalmi osztályhoz és ideológiához tartozónak kezdte tekinteni a parkot, amely a munkásosztály egyre erősödő érzelmi kötődéseiben nyilvánult meg. A vurstli, a mutatványosok, a színkör, a rendezvények által a környék egyre inkább vonzani kezdte a „Csik-ágó” lakóit, így 1890-után a Városliget, majd a Hősök tere is a munkásosztály tüntetéseinek ad otthont. E jelenség a helyidentitás, amely szerint az egyén szubjektív érzését nemcsak más személyekkel való kapcsolatai határozzák meg, hanem a fizikai környezethez való viszonya is, mely napról-napra strukturálja életünket. Ez a helyekről való gondolkodás és beszéd folyamatában és a helyhasználat során fejlődik ki az egyénben.

KONTRA / A REGNUM MARIANUM: SZAKRÁLIS PONT A „NÉP PARKJÁBAN”

A XX. század elejére a Hősök tere a főváros szerves térszerveződésének egyik sarkalatos pontjává vált. Habár

elrendezésében és rendeltetésében is elkülönült az Aréna úttól, mégis hatással volt az akkori Aréna út szerkezeti és emocionális változásaira. Amikor eldőlt, hogy az Ezredéves emlékmű itt kap majd helyet, akkor a Hősök tere egyszerre az ország legemelkedettebb és legrepresentatívabb helyszínévé vált. Önmaga lett az ezeréves történelmünk szimbóluma. Az 1919-es Tanácsköztársaságnak az emlékművet eltüntetnie nem sikerült ugyan, de az első Május 1-ére mégis vörös lepellet takarták el a Múltat, mert a vezetés nehezen tudta az Emlékmű történelmi múltját összeegyeztetni marxista nézetével. E tett már tudat alatt előre jelezte a Felvonulási tér létrehozásának szükségességét.

- 1 | A Városligeti Körönd, Klósz György felvétele, 1896 körül, Forrás: FSZEK, Budapesti-képtárház, Peldányazonosító: 001324.
- 2 | Aréna úti lóvasút végállomás, 1895-96, Forrás: FSZEK, Budapesti-képtárház, Peldányazonosító: 000946.
- 3 | Városligeti Színkör első épülete, Klósz György felvétele, 1885, Forrás: FSZEK, Budapesti-képtárház, Peldányazonosító: 000513.
- 4 | Regnum Marianum épülete, 1930-40 körül, Forrás: FSZEK, Budapesti-képtárház, Peldányazonosító: 020627.
- 5 | Gyászünnepele a Sztálin szobránál, Pongrácz Kálmán beszéde, (MNM Lsz 72-445), 1953.03.09., Forrás: <http://server2001.rev.hu/lohal/index.html>
- 6 | Gyászünnepele a Sztálin szobránál, (MNM Lsz 72-443), 1953.03.09., Forrás: <http://server2001.rev.hu/lohal/index.html>

A két világháború között helyreállt az emlékmű szakrális jellege. A Horthy-korszak szimbóluma lett a tér, és a széthullt Magyarország egyesítésének reményét sugározta. Így lett a tér az emlékezések és a koszorúzások színtere, a „nemzetvallás temploma”, és e gondolatkörben az egyházi szertartásoknak is harmonikus otthont adott. Az 1938-as Eucharisztikus Kongresszus során nemcsak a Szent Péter sírja feletti baldachin másolata, vagy a „százezer férfi szentségimádása” adott az addigi Népparknak szakrális tartalmat, hanem a Városligetben akkor már álló Magyarok Nagyasszonyáról elnevezett Regnum Marianum plébániatemplom is (4. kép).

A Regnum Marianum papi közösség 1924-ben ír ki pályázatot a templomra, melyet Kotsis Iván nyert el. Az építész így ír az akkor még a Városligetbe, a népparkba tervezett épületről: „A Regnum Marianum több, mint egy plébániatemplom... ezen felül egy eszmét kíván kifejezni, hogy

61

ez egy monumentum, egy emlékszerű alkotás kell hogy legyen. A központos tételrendezés ünnepélyes benyomást kíván gyakorolni és átfogó egységes hatásánál fogva jobban fogja rögzíteni a monumentumszerű jelleget... a templom a szép Damjanich utca tengelyében fekvő annak képét fogja lezárni.” A kritikus azt írja róla, hogy „fehér falaival jól illik a Városliget zöld lombjai közé; a környezetben még felélesztett történeti stílusa sem kirívó.” Szimbolikus jellegét, melyben a tér tudatos ideológiai megváltoztatását tűzte ki célul Albert főherceg az alapkövetélen elmondott szavai is megerősítik: „Ez a templom a proletárdiktatúra gyászos napjaira emlékeztet, amikor az egyházközség hűen kitartott hite mellett.”

A templom felépítésével a Városliget egyébként kikapcsolódást szolgáló „élmény-park, vurstli” jellegével ellentétben, és mintegy ezt ellensúlyozandó, egy szakrális térképződés kezdődött meg. A templom és környezete félhektáros területfoglalásával kétségkívül folytatta azt a sort, amelyet a Városliget összefüggő zöldterületéből való „kiharapásokkal” jellemezhetünk. A templom közelében lévő forgalmas villamos-forduló (8, 10, 27), az állatkert, a vidámpark, az iparcsarnok mellett a templom is új funkcióival, és új emocionális tartalmával bontot-

ta meg az addig egységes, koherens rendeltetésű közparkot. Ez a felszentelt „fókusz” a Regnum-közösség tagjai számára még erősebb helykötődéseket eredményezett, míg más, ebből kirekesztett addigi „néppark-birtoklók” számára össze-nem-illést, (azaz egy tárgy és a tárgyhasználat során keletkező konfliktust), az addigi terület-használat megsértését is jelenthette. A térhasználatban létrejövő emocionális feszültség így talán jobban átérezhető, és a későbbi események szempontjából is árnyaltabban értelmezhető.

REKONTRA / SZTÁLIN TÉR:

A FELVONULÁSOK PROFANITÁSA

1945-ben a Hősök terének lerombolása szóba is került, végül azonban nem történt meg, és a tér újra nagygyűlések színhelyévé válik: 1945-ben, 1947-ben még Petőfi, Kossuth, Táncsics képe mellett ünnepelek Május 1-ét; 1946 márciusában a Szociáldemokrata, a Kommunista, a Parasztpárt és a Szakszervezetek tömeggyűlést tartottak; 1949-ben pedig itt kerül megrendezésre a Budapesti világifjúsági találkozó 60 nemzet 10000 fiatalja részvételével. A Városliget, a Hősök tere újra, spontán módon a „nép tulajdonába” került.

A Párt 1949. december 20-ai gyűlésén határozatot hoz arról, hogy az Andrássy utat Joszif Viszarionovics Sztálinról nevezi el és róla méltó emlékművet állít fel 2 éven belül. A szobor helyszínéként felmerült a Kossuth tér, a Köztársaság tér és Hősök tere is, ahol az oszlop és az emlékmű lebontásával került volna elhelyezésre. Az 1950. március 16-ai zártkörű pályázati kiírás a helyszínt még nem tartalmazta. Amikor 1951 januárjában megkezdődnek a nyertes Mikus Sándor alkotásának előkészületei, még akkor is csak annyit tudtak a helyszínről, hogy a Városligetben a Vilma Királynő út tengelyében állítják majd fel. „A Budapesti Városrendezési Iroda 4 változatot dolgozott ki.

51

1: Jelenlegi állapot megtartása. 2: A szobor elhelyezése abban az esetben, ha a felvonulás a Dózsa György úton történik, és a szobor előtt felvonulási teret nem képezünk ki. 3: A szobor és a felvonulási tér elhelyezése: cca. 170 x 200 méteres tér elhelyezésével. 4: A szobrot a Dózsa György út hátsorától kb. 70 méternyire állítva fel, egy több száz méter hosszan elnyújtott térszerű kiszélesítés közepén, a Honvédelmi Minisztérium Intencióinak megfelelően!" A nyárra készült végső verzióban pedig már az szerepel, hogy „85 méter szélességben és 360 méter hosszban le kell bontani minden épületet: a villamosvégállomást, a Regnum Marianum templomot és a Színkört, valamint ki kell vágni minden fát (u.o.).” Nem hagytak beleszólást nemhogy az építetőknek, az egyházközségnek de még az állami közigazgatási vezetőknek sem; a pártvezetés egyszerűen közölte a döntést. Ez a határozat egyben Nebbien Rondójának „kettévágását”, és a kör egységének megsemmisítését jelentette. Egy akkora már öt emberöltőnyi múlttal rendelkező városi köztér vált első ízben helyreállíthatatlanná. A bontásra így emlékszik Hajnal György atya: „Rendkívül megható volt, hogyan vette körül a híveknek a sokasága, a gyermekektől az idősekig, akiknek az élete, akiknek a gondolatai oda kapcsolódtak, és nagyon sok lelki töltést kaptak...”

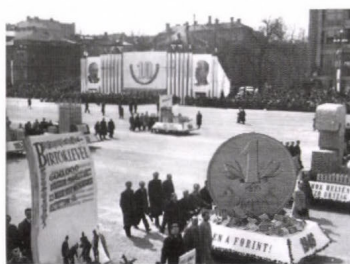
A Sztálin szobrot 1951. december 16-án avatták az addigra Gorkij Fasorra keresztelt, ma Városligeti fasor néven ismert út tengelyében – vagyis a hiedelmekkel ellentétben, nem a Regnum Marianum helyén. Érdekes felfigyelni a HM intencióra, mely alapján feltételezhető, hogy a Pártvezetés a terület teljes „épületmentesítésével” szeretett volna kialakítani egy titkos, ideiglenes repülőgép leszállópályát a város szívében, amelyet vészhelyzet esetén a vezetőség használni tud. A lehetőség nem kizárt, hiszen ez a hossz valóban lehetővé teszi ezt, és akkor talán az is világossá válik, hogy a szobrot teljes talappalattal miért a kiszélesítés oldalára helyezték, és miért nem maradhatott építmény a terüle-

ten. Az így létrehozott tér tökéletesen sima volt, a villamossíneket felszedték, semmilyen burkolati architektúra sem volt rajta, sőt még légvézetékek sem húzódtak felette (5-6. kép).

A totalitárius államművészetek kulcsfontosságú eseményei a felvonulások. „Évről-évre a nép látni akarja a saját erejét, hogy abból erőt gyűjtsön az alkotáshoz és a további haladáshoz.” Az Andrásy út – akkor már Sztálin út –, erre alkalmas volt, de megfelelő teresedésként csak a Hősök tere jöhetett szóba. Ez a tér azonban szintén szűknek bizonyult, és talán mondhatjuk, túl sok történelmi pillanathoz is szemtanúja volt már. A Sztálin szobor megváltoztatta a fontossági sorrendet. „Az ünnepségek átköltöztek a felvonulási terere és jellegük is meg-

változott: a nagygyűléseket felváltották a felvonulások, a totális rendszer kiépülésének újabb fázisaként: immár nem volt szükség agitációra; a katonai rendbe szervezett tömeg fegyvelmezett elvonulása a vezér előtt a teljes alávetettséget tükrözte” (7-8. kép).

Az alaklélektan (Gestalt-pszichológia) szerint a kompozíció egyes elemeit (egyensúly, alak, forma, tér, szín, mozgás, dinamika) a nézők a kifejezést és a hangulatot „alaklélektani törvények alapján” jelentéssé transzformálják. A hatalmi viszonyok képi kifejezésére történelmileg kialakult struktúrák, szimbólumok, térbeli elrendezések vannak. Ezek nemcsak megnyilvánulásai a hatalomnak, hanem megfelelő, célirányos alkalmazásuk esetén, hozzásegíthetnek a hatalom megszer-

8 |

9 |

zéséhez, megtartásához, demonstrálásához. Ilyen tényezők a nagyság, és a magasság (fent), a középtérben állás (lefelől), a szemben-álló helyzet és szimmetria. A szobor mindezeket egymaga nem tudta megteremteni e parkból lehasított téren, melynek szimmetriatengelye nem esett egybe a felvonulások irányával. Sztálin halála után a Dózsa György utat Sztálin térére nevezték ki, de a szobor felállításán kívül azonban más építészeti beavatkozás nem történt, így aztán a tér nem tudott a totalitárius államhatalom igazán jelentős urbanisztikai alkotásává válni, és ezt szimmetria-tengely nélküli sutaságát a felvonulások fényképei is tükrözik.

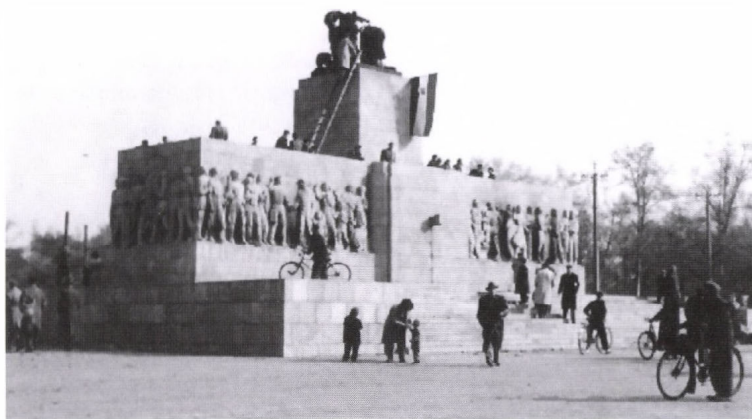
Más oldalról a rendezési tervben ott rejlik a „téryszerű kiszélesítés” szókapcsolat, amelyből kiderül, hogy a vezetés nem egy „teret”, hanem csak egy térszerű kiszélesítést kívánt létrehozni. Így is lett. Az éveken át tartó Április 4-i katonai parádék, díszszemlék és Május 1-i, November 7-i felvonulások, tömeggyűlések mint széles utcát használták a teret: a Dinamizmus, a Mozgás és a Haladás megörökítésére. Hiányzott a hely szelleméből a múlt egymásrarakódó eseménysorozata, mégis a felvonulásokban „megtalálta önmagát”. Rendelkezészerűen használták a helyszínt, ahol a felvonulásokon – ha kényszerűségből is –, de a Tér és a Jelleg egységbe fonódott, és önmaga a jelenség került kifejezésre a téren.

KONTRA:

„CSIZMA TÉR”:

1956. OKTÓBER 23.

A Műegyetemisták híres kiáltványának tizenharmadik pontja már 1956. október 22-én a „bálványdöntésre” szólít fel. „Követeljük, hogy a sztálini zsarnokság és politikai elnyomás jelképét, a Sztálin-szobrot...” Nem csoda hát, hogy a nép haragja 1956. október 23-án rögtön a Sztálin szobor ellen irányult; lelkesen és – több év után először – önként vonultak ledönteni a szobrot. A fiatalok pontjaiban megfogalmazott „Bontsák le!” helyébe hamarosan a „Döntsük le!” került, és

101

még aznap éjjel többezres szemlélődő tömeg előtt ledőlt a diktatúra jelképe. Talán ez volt a Felvonulási tér életében az első, és egyetlen pillanat, amely őszinte, nem kikényszerített eszmei tartalommal töltötte meg a teret (9. kép). A helyszín egy történelmi pillanat részesévé vált néhány órára, és a tribün tetején meredő csizma-torzó új identitást, intenzív érzelmi kötődéseket adott a térnek (10. kép). Ekkor, egy időre felmerült a Regnum Marianum templom újjáépítésének gondolata is. Az 1957-es Május 1-jét a rendszer újra a Hősök terén ünnepelte, hiszen a Sztálin tér gúnyosan Csizma-térként élt még az emberek száján. Azután eltávolították a „csizmákat”, helyreállt a dísztribün körüli rend, és a tér az immár lényegesen konszolidáltabb felvonulások helyszínévé vált.

REKONTRA:

50 ÉV SZÜRKESEG

A FELVONULÁSI TÉREN

A „felszabadulás” huszadik évfordulóján, 1965-ben avatták fel Pátzay Pál Lenin-szobrot. A szoborral újra eszmei tartalommal kívánták felruházni azt a teret, amely egyszer már végignézte a rendszer bukását. Lenin szobra azonban már nem uralkodott a tér-struktúrában olyan intenzíven, mint Sztáliné. Mély tartalmat és mondanivalót nem hordozott, mérete szerényebb volt és agresszív ellenérzést sem keltett az emberekben. A politikai konszolidáció hatása ilyen formán a téren is érezhető volt. Jellegtelen alkotás – újra jellegtelen tér.

1965-ben, a Budapesti Nemzeti Színház tervpályázata – amennyiben a pályamunkák bármelyike megvalósul –, talán új értelmet, megújuló jelleget adott volna a térnek. „A kiírás szerint a Dózsa György út város felőli oldala nem egységes, építészeti szempontból semleges jellegű, ezért az új színházépület az út e szakaszának uralkodó városképi eleme lesz.” Az egykori Színkör, a Városliget parkja vagy az év közben kihasználatlanul tátongó tér ihlette-e az ötletet, nem tudom. Érdekes eljátszani a gondolattal, hogyan alakult volna a tér élete, ha itt épült volna fel országunk Új Nemzeti Színháza? Egy bizonyos új rendeltetést, karaktert adott volna ennek a leszállópálya-nagyságú útnak, bár annak szélén állt volna, mint az egykori tribün; ugyanakkor a parkból újabb, jelentős darabot harapott volna ki, amellyel már-már ökológiai hatását is csorbította volna.

Végül 1969-ben került a térre Kiss István „némán üvöltő” Tanácsköztársaság-emlékműve, nem véletlenül pont a lerombolt Regnum Marianum templom helyébe. Mozgalmassága ellenére e hatalmas szobor sem tudott az akkor már ideológiáját-lendületét veszített térnek új jelleget adni. A Lenin szoborral együtt 20 évet töltöttek az ürességben, míg '89-ben, az „Újratemetés” előtt Lenin szobrot „restaurálni” vitték, hogy többé már ne is hozzák vissza.

1990-től a tér felvonulási feladatai megszűntek: szobrait hamar elvitték, szimbólumaitól megfosztották ugyan, de az ott zajló események emlékeitől nem lehetett sem a teret, sem az emberek emlékezetét megfosztani. Ideológ-

111

giák helyett a kapitalista világ üzleti érdekei kezdték mozgatni a szálakat. A gazdasági érdekek felismerték, hogy ez a tér nagy tömegek befogadására alkalmas rendezvényterület, és ez a minősége bármely más urbanisztikai városrendezési elképzelésnél meghatározóbb volt.

A területen ekkor a „szürke” és a „színes” uralkodik. Az év 350 napján a tér óriási, kihalt, magányos, földjét szürkén borítja a macskakő. A maradék 15 napon viszont tízezreket vonz ide egy-egy feledhető pillanatnak helyet adó esemény, hiszen ez egy frekventált, tömegek befogadására alkalmas helyszín: a '90-es évek elején a Holland-vidámpark; a Budapest Búcsúk és egyre extrémebb hangulatot vevő Budapest Parádék; a „Kapcsolat”-koncertek; az Egészségnapok-rendezvényei; a Futóversenyek. A hely a fiatalság számára már nyomában sem idézi a diktatúra-kori elnémitott látszatboldogság világát. Épp ellenkezőleg! Néha már az extázisig felfokozott, korlátlan véleménynyilvánítás helyszínévé vált! Az ARC-óriásplakát-kiállítás ezek közül talán jó visszhangja a térnek: „Érdekes feladat tükröt állítani egy nemzetnek, megadni a lehetőséget, hogy feketén-fehéren lássa önmagát. Mert tulajdonképpen mire is volt jó ez az egész? Persze, a reklámszakma reklámozta a reklámot... De valahol sokkal mélyebben kell keresnünk az igazi mondanivalót: néhány hétre az „ország hangja” volt

a Felvonulási tér. A plakátokon láthatunk vágyat, gúnyt, álmat, politikát, fájdalmat, örömet és még sorolhatnám. Itt volt a lehetőség, aki el akart mondani valamit, megtehetette – még-hozzá cenzúra nélkül.”

A hatalmas felvonulótér oldalában azonban újjáéledtek azok a szakrális „sűrűsödési pontok”, melyek mint fókuszok, magukra irányítják a figyelmet és feszültségekkel teli jellegű adnak a macskaköveknek. Mivel a történelmi események kontrái – és rekontrái – ezek a fókuszok, így soruk a történelem fitoraiként tekinthetők. Az egyik, a Tanácsköztársaság ellen emelt Regnum Marianum templom helyén felállított Tanácsköztársaság Szobor helyére állított Kereszt. A templom egykori szakrális térformáló erejét kívánták így visszaállítani. A Keresztet azóta már többen is megrongálták, mégis több keresztény szellemiségű esemény választja magának helyszínül közvetlen környezetét, melynek oka minden bizonnyal a helyszín hányattatott-sorsában keresendő. A tér másik fókuszában, a Lenin szobor egykori helyén most az IDŐKERÉK áll. „Nem méri, hanem ábrázolja az időt”. Ezt a 8 méter magas, beton- és acélszerkezetbe ágyazott Időt, 2004. május 1-én – az ötlet több mint 20 éves pihentetése után –, az Európai Unióhoz történő csatlakozásunkkor állították fel. A tér sorsát, és a hely jellegét is jól szimbolizálja: nem így tervezték, nem is igen működik jól és ma már elszállításán is gondolkoznak.

2006. OKTÓBER 23.:

MEGBÉKÉLŐ EGYENSÚLY?

A Felvonulási tér rejtett erővonalának harmadik csomópontja, melyen egykor Sztálin szobra, majd „Csizmája” állt, csak most, az '56-os pályázattal nyerte el új értelemét. Az egyik résztvevő team így vezette be munkáját: „Mivel alkotóközösségünk tagjai 1956-ban, az események idején még nem éltek, így számunkra a forradalom eszméi öröksége, szellemi kisugárzása volt a legfontosabb”.

Az idézet egyben összegzése a nyertes pályamunka újfajta emlékmű-szemléletének is. „...az új emlékmű, nem hivatkozik az áldozatokra, nem szól azonnal olvashatóan emberi szenvedélyekről és szenvedésekről, nem vesz tudomást lelkesedésről, szeretetről, gyűlöletről, kizárólag a szellem erejével szökken majd a magasba a Felvonulási téren, összefoglalva egy történet lényegét. Remény van rá, hogy egy elődeitől különböző, »másként gondolkodó«, jó szobor születik.”

A látványtervekből csak sejthető volt, de igazán nem volt átélhető, hogy a 8 méter magas ék hogyan alakítja át a tér mai képét. Az alkotás – ha hányattatott politikai csatározások árán is, de – megszületett. Az I-Ypszilon alkotócsoport így fogalmaz: „A forradalmi eszmét utcakövek közül kiemelkedő vasoszlopok idézik meg. Az egy pont felé törekvő oszlopok rendje éket formál, amely felhasítja a tér burkolatát, a hely múltját; így a tribün, a Sztálin-szobor és a felvonulási tér triászának emlékét végérvényesen megbontja... 1956-ban az ország lakossága nem fogadta el azt az elfogadhatatlant, hogy végül legyőzethetnek. A közösség iránt érzett felelősség és az egymásba – és önmagunkba – vetett bizalom ereje az, ami az általunk tervezett emlékművet inspirálta.” (a nyitó- és a 11. kép).

Az alkotás a XXI. század kiváló közterti alkotása, mely új emlékmű-szemléletet teremt. A Felvonulási tér eddigi Szoborpark-jellegén felülemelkedik, és úgy tűnik az érzelmi és ideológiai csatározások végére pontot tesz. Elkészültek a Hősök terének felújítási munkái, lezárult az Ötvenhatosok terének átalakítása – remélhetjük, hogy most megpihen a tér. Emlékezhettünk ugyan a szoboravatás körüli politikai csatározásokra, de saját élményeimből kiindulva, mikor „beléptem” az emlékmű rozsdás oszlopok közötti atmoszférájába, felül tudtam emelkedni az eszméi vitákon. Az emlékmű különleges belső tere valóban újító szellemiségű, és a látogató minden érzékszervére hat (12. kép).

Az továbbra is kérdés marad azonban számomra, hogy ha a tér meg is találja egyensúlyát az emlékművel, és annak szürkeségén felülemelkedik, a tízezreket mozgató, tartalom nélküli rendezvények lelki sivársága össze tud-e férni majd az emlékmű szellemi és történelmi identitásával? A tér léptékében még e 8 méteres, 80 méter sugarú emlékmű is kicsinynek tűnik, mert nem tud igazán úrrá lenni a zavaros területhasználatok felett. Vajon az emlékmű és környezete válhat-e városunk olyan emocionális és szociális köröndjévé, mint tette azt egykor Nebbien Rondója, a mára másodszer is helyreállíthatatlanná vált 'Cirkus', ahol a forma – a hely – a jelleg együttesen LÉGKÖRRÉ alakult?

Források

- 1 Ittelson, id. Amadeo, id. Düll A.– Urbán R. (1997): Az épített környezet konnotatív jelentésének vizsgálata: módszertani megfontolások, *Pszichológia*, (17), 2, p.154.
- 2 Düll Andrea (1996). A helyidentitásról, *Magyar Pszichológia Szemle*, (36), 4-6. p.363-391.
- 3 Pogány Frigyes (1954). *Terek és utcák művészete*, Építésügyi Kiadó, Budapest, p.5.
- 4 Frohmann, Erwin (2000). Gestaltqualität in Landschaft und Freiraum, *Wien* p.201-202.
- 5 („zu sehen und gesehen zu werden“)
- 6 Nebbien, Heinrich (1816). *Ungarns Folk-garten der Koeniglichen Frey-Stadt Pesth* (reprint: Gerhard Ganschow, 1981, Universität München) p. 48.
- 7 Granasztói Péter (1997) Tömegszórakozás a Városligetben – *A Vurstli*, *Budapesti Negyed*, V. évf. 2-3. szám
- 8 Düll Andrea (1996). A helyidentitásról, *Magyar Pszichológia Szemle*, (36), 4-6. p.369.
- 9 „Száz ezer férfi szentségimádása a Hősök terén“, *Családi Hírlap*. 1938, május 5. p.3., *Budapest Bibl.* VI.21192.
- 10 *Egyházközösségi Tudósító*, VIII. Évf. 4 szám
- 11 Horváth Miklós (1946). A történeti templomépítészet Budapesten, p.31-33.
- 12 Megkezdődött a magyar katolikusok országos ünnepe, *Magyarország* 1925, október 11. p.5.
- 13 Düll Andrea (Előadás-jegyzet, 2006 – BME)
- 14 *Népszava*, 1949. augusztus 28. p.2.,7.
- 15 Pótó János (2003). *Az emlékezés helyei –Emlékművek és Politika*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003. p. 206-209.
- 16 Interjú Hajnal György atyával, http://www.radio.hu/index.php?cikk_id=164596 – 2006. 02. 27
- 17 Thaly Tibor (1958). *A 200 éves Városliget*, Gondolat kiadó, Bp.
- 18 Vadas Ferenc: *Szertartások tere-Hősök tere, mint színhely*, *Magyar Építőművészet*, 1992, 83. évf. p.26-29.
- 19 Tunyogi Gábor (2002). A totalitárius államművészet pszichológiai szempontból, *szakdolgozat* - <http://totmuv.freeweb.hu/> -2007. 01. 31
- 20 A Budapesti Nemzeti Színház Tervpályázata (1965). szerk.: Dr. Reischl Antal, *Műszaki Könyvk. Vállalat*, Bp.
- 21 Christian Norberg-Schulz: *Genius loci*, <http://epa.oszk.hu/0000/00005/00022/ot33-07.htm>
- 22 Kernács Gabriella, <http://mtv.hu/nyomtatasi.php?id=46991> – 2004. március 29.
- 23 <http://www.19562006.hu/kalendarium/index.php?id=16> – 2007. 01. 31

SUMMARY

In the 23rd of October, 2006 we inaugurated a new-called old square of Budapest, the ex-Felvonulási tér (Pageant's Square) became Ötvenhatosok tere (The Square of the '56's). This antagonistic identity-change shows the stressful life of the place. In the article the history of this square has been introduced in an environmental psychological approach, how the consecutive ideologies of the 20th century changes people's attitude to this artificial square of Budapest. 150 years ago it was a part of Városliget, the capital's biggest public park, which slowly became the territory of labour's weekend activity, and demonstrations. In the '30-es a church (Regnum Marianum) was built here as the sign of national conservative identity, which led to a different place identity. This intensified when the church was demolished for Stalin's enormous statue, where pageantries were held on the 1st of May, 4th of April, 7th of November during the communist dictatorship. In 1956, people's wrath cut down the huge statue. On this place is now the 50th year-anniversary monument of the Revolution. All this emotional, psychological and social process looks to get into balance now.